

İslam'ın Mirası Batı'yı Büyüleyen İslam

Maxime Rodinson, (Çev. Cemil Meriç),
İstanbul: Pınar Yayınları,2003, (2. Baskı) 198 s.

Tamer YILDIRIM*

Orijinal adı *La Fascination de 'Islam* olan kitap Yahudi asıllı Fransız Marksist sosyolog ve tarihçi Maxime Rodinson (1915-2004) tarafından 1981 yılında yazılmış ve Cemil Meriç tarafından 1983 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Kitap büyük ölçüde Avrupalıların İslam ve Ortadoğu hakkındaki tutumlarının ve bakış açılarının bir tarihini vermektedir. Yazara göre ilk dönemlerden itibaren Hıristiyan dünyasının oryantalist bir bakış açısıyla gördüğü Ortadoğu ve sakinleri bazen bin bir gece masallarının diyarı bazen korkulacak ve güvenilmez insanların bölgesi olarak değerlendirilmiştir. Fakat genelde ise Batılılar tarafından İslam, doğuşu ve yayılışından itibaren sapkın İsevî bir hareket şeklinde görülmüştür. Değerlendirmelerin bu şekilde farklı olması olgular ele alınırken temele ideolojinin sokulmasıdır. Aslında yazarın bir röportajında belirttiği gibi “İslâm, muhteviyatında saflık ve cezbe olan bir dindir ama hiçbir din topyekûn ne barışçıl ne de savaşçıl olmadığından Kur’ân-ı Kerim’de aşkı ve güzelliği tavsiye eden ayetlere rastlayacağınız gibi şiddeti içeren ayetlere de denk gelebilirsiniz.” Yani olgular yalın bir şekilde, neyse o olarak sunulmalıdır. Fakat iş tarafgir bir havaya büründüğünde karşımızdakini olduğundan çok farklı bir şekilde göreceğizdir. Tıpkı Batı’nın uzun yıllar Doğu’yu gördüğü gibi. Yalnız bu noktada bir öz eleştiri olarak doğunun batıyı nasıl gördüğü konusu da kendisinde bazı sorunlar bulundurmaktadır.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Yalnız iki bölümünün aynı değerde olduğunu söylemek mümkün değildir. İlk bölümü “Batı’nın İslam Doğu ile İlgili Görüşleri” büyük ölçüde kitabın yazılmasına sebep olan konuyu içermekte ve açıklamaktadır. Yani bu bölümde ana hatlarıyla ortaçağ, Aydınlanma dönemi, 19 yüzyıl sömürgecilik dönemi ve oryantalizmden günümüze kadar ki Avrupalıların doğuyu ve Müslümanları nasıl gördüğü sunulmaktadır. İkinci bölüm olan “Avrupa’da Arap ve İslam Araştırmaları” adlı kısımda farklı yerlerde sunulan bildiriler yer almaktadır ki, bunlar büyük ölçüde özel bir konuyu

** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

içerdiğinden konuya tam olarak katkı sağlamaktan uzak gibidirler. Eserdeki en önemli değerlendirme kendisini oryantalizm konusunda göstermektedir. Çünkü Rodinson'a göre aslında metinlerin düzenlenmesi ve verilerin/bilgilerin toplanması olarak görülen oryantalizm diye bir şeyden ziyade dilbilim, antropoloji, tarih gibi alanların olduğudur. Günümüzde batıda yaşayan Müslümanların ve Batılı pek çok kişinin kabul ettiği görüş budur. Fakat bu bakış açısı batıda bulunan birisi için doğru olabilir. Doğulular için durum her zaman belirtildiği gibi ortaya çıkmamaktadır. Mesela Rusya'da Türkoloji/Türkiyat araştırmaları ve çalışmaları oldukça güçlüdür. Sebebi büyük ölçüde siyasidir. Çünkü hâkimiyeti altında Türk unsurlar bulunmaktaydı. Aynı şekilde Doğu ile ilgili araştırmaların sömürgecilik döneminde yoğun bir şekilde başladığını düşündüğümüzde işin siyasi bir yönünün olduğu da açıktır. Her araştırmacının böyle bir amaca hizmet ettiğini söylememiz mümkün değildir ama bunu bilen ve buna belirtildiği şekilde hizmet edenler de vardır. Olayı böyle düşündüğümüzde oryantalizm sadece bir dilbilim, antropoloji, tarih araştırmasına indirgenemez. Yine de geçmişle mukayese ettiğimizde eski tarz oryantalist yaklaşımın büyük ölçüde değiştiğini söyleyebiliriz.

Yazarın özel olarak değindiği bazı hususları ele alacak olursak, Rodinson'a göre "Uzmanlar, ilim uğruna ilim peşindedirler. Çalışma araçlarını, malzemeleri; az-çok sınırlı incelemeleri toplarlar. Bazen bu eserlerde toplumda egemen olan ideolojinin etkisiyle yerleşmiş genel görüşle çatışan unsurlar bulunsa da bilginler işlerini sürdürürler. Amaçları şuurlu olarak yerleşmiş imajı düzeltmek veya egemen ideolojiyi yıkmak değildir. Çok defa tutucudurlar. Ama 17. asrın sonlarıyla 18. asrın başlarındaki genel hava onları da etkiler. Artık Hristiyanlığı göklere çıkarmak ve ne pahasına olursa olsun İslamiyet'e çatmak gibi bir zorunlulukları yoktur. Hristiyan ideolojisine sadık olduklarına dair samimi veya yalandan bir takım beyanlarda bulunmakla yetinebilirler, bu da araştırmalarının muhtevasını bozmaz, tarafsızlıklarına hâlel getirmez" (s. 58-59). Yani Rodinson, dönemin ruhuna uygun olarak İslam algısının da şekillendiğini belirtmektedir. Hatta bunun için Pierre Bayle örneği verir. Çünkü Rodinson'a göre "filozof Pierre Bayle İslam'ın insafına hayrandı. *Kamus*'unun birinci baskısında (1697) Hz. Muhammed'in hayatını olduğu gibi anlattı. Daha sonraki baskılarında yeni çıkan ilmi eserlerin ışığından faydalanarak Peygamber'in hal tercümesini zenginleştirecekti. Osmanlı devletinin her türlü dini

düşünceye gösterdiği müsamaha Bayle ve diğer birçok yazar tarafından Hristiyanlara örnek diye sunuluyordu. İki asır önce de İspanya Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmışlardı. Şimdi de Macaristan ve Transilvanya Kalvinist'leri, Silezya Protestanları, Rusya'nın eski dinine bağlı Kazaklar Katolik veya Ortodoks zulümden korunmak için kapağı Devlet-i Aliye'ye atıyorlardı. İslamiyet akla uygun bir din olarak görülüyordu. Oysa Hristiyan nasslar akla açıkça aykırıydı. Üstelik İslamiyet, bir yandan insanları ahlaki bir yaşayışa çağırırken bir yandan da beden, duyu, toplum hayatının ihtiyaçlarını da kabul ediyordu. Kısaca İslamiyet Aydınliklar Çağı'nda birçok insanın benimsediği deizm'e çok yakındı. Tarih düzeyinde İslamiyet'in medenileştirici rolü bir kat daha yükeliyordu. Belli ki medeniyet Manastırlardan çıkmamıştı. Kaynağı müşrik Yunanlılarla Romanlılardı medeniyetin. Avrupa'ya Araplar tarafından getirilmişti" (s. 62-63). Burada ifade edilenler Müslüman kitlenin hoşuna gitse de yazarın İslamiyet'i Tanrının içkin özelliğini kabul etmeyen deizm'e benzetmesi kabul edilebilir görünmemektedir. Hristiyanlıktaki gibi bir Hz. İsa, oldukça farklı alanlara kaymış olan mucize anlayışı, kurumsallaşmış kilise ve papalık düşüncesi gibi bir inanışı kendisinde bulunmasa da İslamiyet Tanrının hem aşkın hem de içkin yönü olduğunu kabul eder. Dolayısıyla İslamiyet'in kendisinde deizmi bulundurması genel ilkeleri dikkate alındığında mümkün değildir.

Rodinson'a göre "İslam dünyasını şartlar uygun olduğu takdirde gelişebilecek bir toplum olarak ele alan görüşler, bilhassa siyasetle uğraşanlarda, teknisyenlerde, iktisatçılarda karşımıza çıkar. Mesela Muhammet Ali'nin Mısır'ı, İngiltere aleyhtarı bir politikanın çerçevesi içinde Fransızları az çok heyecandırır. Evet, estetik egzotizmden yana olanların büyük bir çoğunluğu, geçmişin özlemine tutulur ve Avrupalılaşmadan tedirgin olurlar. Ama birçoğu da doğu ülkelerine karşı büyük bir sevgi beslediklerinden onların gelişmesini ister ve bu ülkelerde doğan çağdaşlaşma akımlarına gönülden katılırlar. Burada da çeşitli yönelişler söz konusudur. Kimi kendi vatanının hâkimiyeti altında bir kalkınmadan yanadır (Lyautay, L. Massignon, T.E. Lawrence), kimi yurduna karşı cephe alır (W.S. Blunt). İngiliz şairi W.S. Blunt Arap ve İslam dünyasının kısmen orta çağ yapılarına uydurularak ihya edilebileceğini ileri sürer. Böylece ilk Arap ve Müslüman milliyetçiliğinin nazariyesini yapanlara çok önemli bir malzeme sunar (s. 79-80). Yalnız burada Blunt bir Arap dostu olarak görüle-

bilse de bir Osmanlı dostu olarak ve daha genelde de bir Müslüman dostu olarak görülmesi mümkün değildir. Çünkü dönemin hala en güçlü İslam devleti olarak görülen Osmanlı ile ilgili değerlendirmeleri yanlış ve doğru olmaktan uzaktır. Bu yanlış bilgi ve değerlendirmelerle ilgili olarak Blunt'un Türkçeye de çevrilmiş olan *İslam'ın Geleceği* adlı eserinde bolca bilgiler bulunmaktadır.

İslam'ın Mirası'nın bir anlamda vermek istediği mesaj kitabın son kısmında ifade edilmektedir. Şöyle ki, "Adettir, hep geçmişe yükleniriz, bütün günah sömürgeciliğin doğurduğu ideolojidedir deriz. Büsbütün yanlış da değil. Ne var ki, bundan şöyle bir netice çıkarmakta fazla acele ediyoruz: sömürgecilik sona erdi ya, bütün hataların sonu geldi yahut sömürgeciliğe karşı olduk mu hata işlemeyiz hiç. Bence, yanlış. Üzerimizde yalnız geçmişin baskısı yok, bugünkü durumun baskısı da var, hem de daha çok. Doğu ile uğraşan batılı uzmanlar, kendi toplumlarının çocuklarıdır (topyekûn imtiyazlı bir toplum). Üstelik kendileri de bu toplumun imtiyazlı tabakalarıdır. Aşırı neticeler çıkarmayalım. Ama olay ortadadır. Görmemezlikten gelemeyiz. Kendimizi bu durumun tehlikelerine kaptırırsak, hem görüş açımız bozulur, hem de yargılarımız" (s. 127-128). Dolayısıyla Rodinson yapılan işlerin sorumluluğunun büyük ölçüde kişisel olduğunu belirtir. Böyle bir kabul ediş tarzı da daha fazla dikkat ister. Fakat burada önemli olan hususlardan biri de Marksist bir düşünce insanının büyük ölçüde objektif bir şekilde konuyu vermeye çalışmasıdır. Bu yönüyle eser okunmayı hak ettiği gibi çevirinin Cemil Meriç tarafından yapılması bunu daha da arttırmaktadır. Fakat eserin ilk baskısının 1983, ikinci baskısının 2003'te yapıldığını düşündüğümüzde bu durum sadece bir temenni olarak kalacak gibi görünmektedir.